

ՆԱՄԱԿ ԱՐՏԱՍՍՀՄԱՆԻՑ

ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՑ

Ֆրանսիացի պատմագէտ Սենեոբոսը իր XIX-դ դարի պատմութեան մէջ *) շատ իրաւացի նկատում է, որ ժամանակակից Գերմանիան ենթարկուած է կրկնակի էվոլիւսիօնի. մէկը՝ միապետական-պահպանողական, որ ձգտում է Պրուսիայի բիւրօկրատիկ, զինուորական ու կրօնական տրագիգիցեաները իրականացնել, միւսը՝ ռամկավարական—յառաջադիմական, որ բղխում է աշխատող ու արդիւնաբերող դասակարգերից և զըլխաւորապէս կենտրոնացած է քաղաքներում: Այս երկու իրար հակառակ հոսանքները տալիս են Գերմանիայի կեանքին մի առանձին գոյն ու ակամայ գրաւում հասարակական կեանքի զարգացման օրէնքներով ու երեւոյթներով ամեն հետաքրքրուողի ուշադրութիւնը:

Առաջին էվոլիւսիօնի ներկայացուցիչն է կայսր Վիլհէլմ II-ը՝ մի ոգեւորուած երկրպագու իր նախահայրերի և, մանաւանդ, իր պապ Վիլհէլմ I-ի: Կայսրը իր գահակալութեան արդէն առաջին օրերին (1888 թ.) պարզ ու բացարձակ յայտարարեց, թէ ընդունելով կայսերական իշխանութիւնը երդուել է «Արքայից Արքայի» առաջ «վերականգնել յարգանքը դէպի եկեղեցին ու օրէնքը և անպայման հնազանդութիւն կայսերական գահին»: Նա չը վարանեց նաև հռչակելու նորակազմ կայսրութեան մէջ հին միապետական սկզբունքը՝ *Suprema lex regis voluntas esto!* (Կայսեր կամքը թող լինի բարձրագոյն օրէնք): Կայսերական գահ, կրօն ու զօրք—ահա այն սիւները, որոնց վրայ Վիլհէլմ II-ը ձգտում է կառուցանել պետական շինութիւնը: Կայսեր քաղաքականութիւնը յայ-

*) Шарль Сеньобосъ—Политическая история современной Европы. Томъ III. изд. Поповой.

անի է «նոր կուրս» (der neue Kurs) անունով, որ սկսուեց 1890 թ. «երկաթէ կանցիւն» Բիւմարկի հրաժարուելուց յետոյ, կայսրը սովորութիւն ունի իր հայացքները արտայայտել հասարակական ճառերում, որոնք գեղեցիկ կերպով լուսաբանում են «նոր կուրսը»։ Այս տեսակէտից ուշադրութեան արժանի է կայսեր Ապսենի ճառը, որ նա արտասանեց ամառս (6/19-ին յունիսի) Հոննոսի ավերում կատարած ճանապարհորդութեան ժամանակ։ Այդ ճառը բնորոշում է «նոր կուրսի» կղերական ուղղութիւնը, որ և կազմում է մեր ներկայ յօդուածի նիւթը. այս իսկ պատճառով առաջ ենք բերում ճառի բովանդակութեան էական մասերը։

«Այսօր մենք տեսնում ենք, ինչպէս կայսրութիւնը, թէև դեռ մատաղ, տարէջ տարի զօրանում է... գերմանական հզօր զօրքը հանդիսանում է եւրոպայի խաղաղութեան զօրավիգը. մեր լեզուն տարածւում է հեռու իր շրջանից, անցնելով ծովեր, ովկիանոսներ, մեր գիտական ուսումնասիրութեան թռիչքը հասնում է նոյնիսկ ամենահեռու երկիրներ... Ահա այն համաշխարհային իշխանութիւնը (Welt-imperium), որին ձգտում է գերմանական միտքը։ Արդ, եթէ մենք կամենում ենք հասնել այդ մեծ նպատակներին, չը պէտք է մոռանանք, որ կայսրութեան կազմակերպութեան սկզբնապատճառները խոր արմատներ են ձգել մեր նախնեաց երկիւղածութեան, պարզութեան ու բարձր բարոյական հայեացքների մէջ։—...Ես սպասում եմ, որ դուք ամենքդ՝ հոգեւորական թէ աշխարհական, ինձ կ'օգնէք՝ կրօնը ժողովրդի մէջ հաստատ պահել։...Ես իրաւունք եմ համարում ասելու, որ մեր երկու դաւանութիւնները պէտք է աչքի առաջ ունենան մի մեծ նպատակ՝ պահպանել ու ամրապնդել երկիւղածութիւնը ու պատկառանքը դէպի կրօնը... Նա՛ ով իր կեանքը չի հաստատում կրօնի վրայ՝ կորած է իսպառ։ Արդ, ես կամենում եմ համապատասխան այսօրուայ օրին ու տեղին, ո՛չ միայն խօսել, այլ և երգուել, որ ես իմ ամբողջ կայսրութիւնը, ժողովուրդը, իմ գորքը, ինքս ինձ ու իմ բնականիք դնում եմ և. ես չի ու Նորա բարձր հովանաւորութեան տակ» ..

Գերմանիայի դահակալի այսչափ ջերմ կրօնական զգացմունքները միշտ կենդանի արձագանք են գտել բողոքական ու կաթօլիկ դաւանանքների ներկայացուցիչների «երախտագէտ» սրտերում... Սակայն կաթօլիկ հոգեւորականութիւնը առաւել եւս առիթ ունէր երախտագէտ լինելու կայսեր. նա էր «կուլտուրկլամպֆի» բոլոր պատուհասները կրել, կայսեր կրօնասէր ձգտումները պարզ ապացոյց են եղել միշտ, որ կաթօլիկ ե-

կեղեցւոյ «երկաթէ կանցլէրից» կրած հալածանքները այսուհետեւ տեղի չեն ունենայ. նա՝ կաթօլիկ եկեղեցին՝ վայելելով զահակալի բարձ հովանաւորութիւնը, հնարաւորութիւն կ'ունենայ ազատ աճելու, զարգանալու... Արդարեւ, կաթօլիկ կղերականութիւնը կարողացաւ օգտուել քաղաքական բարեյաջող պայմաններից և այսօր նա՝ քաղաքականապէս կազմակերպուած՝ հանդիսանում է բոլոր կուսակցութիւնների մէջ բաւական զօրեղ ու ազդեցիկը, նա իշխում է ոչ միայն հարաւային Գերմանիայի տիրապէս կաթօլիկ պետութիւնների լանդտագմաներում, այլ և ռայխստագում:

Արդ, ծանօթացնել մի ամփոփ յօդուածով «Մուրճի» ընթացողներին Գերմանիայի կղերականութեան էութեան, նրա գործունէութեան ուղղութեան ու եղանակի հետ, փորձել նոյն իսկ դռնէ հարեւանցօրէն պարզելու նրա զարգացման ընհանուր հիմնական պատճառները—ահա ներկայ առաջին գլուխն ենք նպատակը:

Յետագայ յօդուածները մենք կ'ընտիրենք Գերմանիայի քաղաքական ու հասարակական կեանքի նկարագրութեան:

I Կղերականութիւնը Գերմանիայի մէջ

Մենք ունենք արդէն բաականաչափ կրօն փոխադարձ տեսլութեան համար, սակայն ո՛չ աչնչափ՝ փոխադարձ սիրոյ համար:

Սվիճեմ

Ա.

Գերմանական կղերականութիւն ասելով պէտք է հասկանալ կաթօլիկ տարրը, որովհետեւ սա է հանդէս գալիս որպէս կազմակերպուած քաղաքական—հասարակական ազդեցիկ ոյժ: Մինչդեռ բողոքականները լուծուած են զանազան կուսակցութիւնների մէջ, կաթօլիկները կազմակերպուած ու միացած են քաղաքական—դաւանաբանական ընդհանուր ծրագրով և ունին յատուկ ներկայացուցիչներ թէ լանդտագմերում և թէ ռայխստագում: Սոքա են կազմում հռչակաւոր Centrum-ը (Կենտրոն), որի անդամների թիւը ռայխստագում այսօր հասնում է մին-

չեւ 100-ի, և որի ազդեցութիւնը պետական նաւի ղեկի ուղղութեան վրայ աներկբայելի է:

Centrum-ը կազմակերպուեց 1871 թ., երբ Գերմանիայի միութեան հաստատումից յետոյ առաջին անգամ տեղի ունեցաւ ռայխստագի ընտրութիւնը, նոր ընտրողական իրաւունքի հիման վրայ, Կուսակցութիւնը ձեւակերպեց այսպէս իր գործունէութեան ծրագիրը.

«Iustitia fundamentum regnorum. գերմանական ռայխստագի Centrum կուսակցութիւնը ընդունել է իր գործունէութեան համար հետեւեալ սկզբունքները. 1. պահպանել պետութեան (Reich) հիմնական բնաւորութիւնը, որպէս միացեալ տէրութիւնների—համապատասխան զրան ընդդիմադրել այն բոլոր ձգտումներին, որոնք նպատակ կ'ունենան պետական սահմանադրութեան փեփոքրատիւ բնաւորութիւնը փոփոխութեան ենթարկել. չը զոհել առանձին տէրութիւնների անկախութիւնը իրենց ներքին գործերում, բացի այն բացառիկ դէպքերից, երբ պետութեան ընդհանուր շահերը պահանջում են այդ ստիպողաբար: 2. ձգտել, Կուսակցութեան ոյժերի ներածի չափ, բոլոր դասակարգերի բարոյական ու նիւթական ապահովութեան. ձեռք բերել պետութեան բոլոր հպատակների քաղաքական ու կրօնական ազատութեան համար սահմանադրութիւնից որոշուած երաշխաւորութիւններ և, մասնաւանդ, պաշտպանել կրօնական ընկերութիւնների իրաւունքները օրէնսդրութեան ձեռնձգութիւնների դէմ: 3. այս սկզբունքների համաձայն կուսակցութիւնս կը մաքառի ու որոշումներ կը կայացնի ռայխստագում յարուցուած խնդիրների վերաբերմամբ. իւրաքանչիւր անգամ կարող է իր ձայնը տալ նաև հակառակ կուսակցութեանս ընդհանուր որոշումներին: Ստորագրել են հռչակաւոր Վինդհոբստը, Մալենկրոդտ և ուրիշները*):

Այս ծրագիրը, ինչպէս տեսնում է ընթերցողը, ձեւակերպուած է շատ ընդհանուր խօսքերով, բաւական անորոշ է ու առաձգական: Նա չէ արտայայտում պարզ ու բացարձակ կուսակցութեան բուն նպատակները, իսկական ցանկութիւնները, չէ երեւում նրա վերաբերմունքը դէպի այս կամ այն այրող քաղաքական ու սօցիալական հարցերը, նրա դիրքը դէպի կառավարութիւնը ու կուսակցութիւնները: Սակայն այն, ինչ միութեան մէջ է թաղնում ծրագիրը, պարզում է Centrum-ի առօրեայ գործունէութիւնը, նրա բռնած տակտիկան: Հէնց

*) Das Zeitalter des Kaisers Wilhelm von Dr. W. Oncken, Zweiter Band. 1892., էջ 400.

նոյն 1871 թ. Centrum-ը երեւան եկաւ այնպիսի առաջարկութիւններով, որոնք մէկ անգամից վայր ձգեցին նրա դիմակը։ Այսպէս, Պրուսիայի լանդտագումը նա առաջարկեց վերականգնել... պապի աշխարհական իրաւունքները, իսկ ռալիստագումը մտցնել պետական սահմանադրութեան մէջ Պրուսիայի 1850 թ. սահմանադրութեան այն յօդուածները, որոնք երաշխաւորում են եկեղեցւոյ անկախութիւնը պետական միջամտութիւնից։ Այս փաստերը, անտարակոյս, պարզ ապացոյց էին, որ Centrum-ը de facto հետեւում է քաղաքական կաթօլիկութեան՝ ուլտրամոնսանիզմի ծրագրին ու հանդիսանում է վերջինիս քաղաքական օրգանը։

Ուլտրամոնտանիզմը էապէս նոյնքան հին, պատմական երեւոյթ է, որքան կաթօլիկ եկեղեցին ու պապականութիւնը իրանց քաղաքական, աշխարհական ձգտումներով։ Սակայն կղերականութիւնը այդ անուան տակ առաջ է գալիս միայն XIX-դ դարի սկզբում Յրանսիայում, երբ մեծ յեղափոխութիւնից յետոյ սկսւում է ամբողջ Եւրոպայում ընդհանուր ուշակցիա։ Դժբաղդաբար ներկայ գրութեան սահմանները մեզ թոյլ չեն տալիս կանգ առնել այդ խիստ հետաքրքիր ժամանակամիջոցի նկարագրութեան վրայ, ցոյց տալ ուլտրամոնտանիզմի ծագման հիմնական պատճառները, ներկայացնել նրա գլխաւոր ներկայացուցիչներին՝ Շատոբրիանի, դը Մէստրի, Բօնալդի, Լամմենէի և այլոց գործունէութիւնը։ Մենք ստիպուած ենք բաւականա՛յն, պարզելով միայն ուլտրամոնտանիզմի էութիւնը թէ տեսականապէս և թէ գործնականապէս, ուրիշ խօսքով՝ տեսնել ինչ է ասում գրականութիւնը ու կեանքը ուլտրամոնտանիզմի մասին։ Բնորոշելով ուլտրամոնտանիզմը երկու տեսակէտներից՝ մենք կ'ըմբռնենք կաթօլիկ կղերականութեան ուղղութիւնը, նրա նպատակներն ու ձգտումները, նրա գործունէութեան տակտիկան, միջոցները, նրա դիրքը ժամանակակից Գերմանիայի քաղաքական ու սօցիալական կեանքում։

Ամեն մի կաթօլիկ ուլտրամոնտան է, եթէ նա ընդունում է պապի գահերէցութիւնը (suprematie), աշխարհական իշխանութիւնն ու անսխալականութիւնը, իսկ ընդունելով այդ երեք հիմնական սկզբունքները, նա չէ կարող մերժել Պիոս IX-ի 1864 թ. հրատարակած համբաւաւոր էնցիկլիկան «Quanta cura»-ն ու մանաւանդ նրան կցած Syllabus-ը. սրանք կազմում են ուլտրամոնտանների Magna charta-ն... Էնցիկլիկան թէօկրատիական սկզբունքների մարմնացումն է։ Կաթօլիկ պետութիւն՝ միակ պարտաւորիչ կաթօլիկ դաւանութեամբ, անկախ եկեղեցական իշխանութեամբ, կրօնական ու աշխարհական

կեանքում—ահա «Quanta cura» ի իդէալը՝ Պրոֆ. Մեկենը վերոյիշեալ աշխատութեան մէջ հետեւեալ խօսքերով է բնորոշում այս հետաքրքիր պատմական դօկումենտի բովանդակութիւնը.

«Հոռովմէական եկեղեցին ու նրա պետի՝ պապի, իշխանութիւնը անսահման է. նրանց համար ոչ մի նշանակութիւն չունին աշխարհական իրաւունք կամ աշխարհական իշխանութիւն, սահմանադրութիւն կամ օրէնք, դաշնադրութիւն թէ կանոն՝ միեւնոյն է եկեղեցական թէ աշխարհական, եթէ նրանից չեն սահմանուած կամ չեն ենթարկուած ստրկօրէն նրա կամքին»^{*)}.

Syllabus-ը 80 յօդուածներից բաղկացած ցուցակ է ժամանակակից «մոլորութիւնների», որոնց պապը անաթէմայի է երթարկում:

Ահա մի քանի զանազան կարգերի «մոլորութիւններ»:

—«Սղծի ու կրօնի ազատութիւնն իւրաքանչիւր անհատի իրաւունքն է, որ և պէտք է ապահովուի ամեն բարեկարգ պետութիւնից»:

—«Եկեղեցին իրաւունք ու իշխանութիւն չունի դժգոհակորէն որոշելու, որ Հոռովմէական եկեղեցւոյ կրօնն է միակ ճշգրիտ կրօնը» (§ 21)

—«Մեր ժամանակներին պատշաճ չէ հռչակել կաթօլիկ կրօնը որպէս միակ ու բացառիկ պետական կրօն» (§ 77)

—«Բողոքականութիւնը մի առանձին ձեւ է մի և նոյն քրիստոնէական հաւատոյ, հետևաբար և բողոքականը նոյնպէս կարող է Աստուածանից արժանի համարուել, ինչպէս և կաթօլիկը» (§ 17).

Հետեւեալ յօդուածները խօսում են պապի ու եկեղեցւոյ աշխարհական իրաւունքների մասին.

—«Եկեղեցական ու աշխարհական իշխանութիւնների մէջ ծագած անհամաձայնութեան դէպքերում առաւելութիւնը եկեղեցական օրէնքի կողմը չէ» (§ 42)

—«Թագաւորներն ու իշխաններն եկեղեցւոյ դատաստանական իրաւանքներից զուրս են. դատաստանական վիճելի հարցերում նրանք բարձր են կանգնած քան եկեղեցին» (§ 54)

—«Եկեղեցին պէտք է բաժանել պետութիւնից ու պետութիւնը եկեղեցւոյց» (§ 55)

Մի երկու յօդուած եւս ժամանակակից կրթութեան մասին.

*) Էջ 374:

—«Քաղաքացիական կեանքի ամենայաւ ձեւը պահանջում է, որպէս զի ժողովրդական ուսումնարանները դռները բաց լինին բոլոր (իմա ամեն կրօնի) երեխաների համար. բոլոր հասարակական հիմնարկութիւնները բարձրագոյն կրթութեան համար պէտք է ազատ լինին եկեղեցական իշխանութիւնից ու միայն ստորագրուած աշխարհական իշխանութեան» (§ 47).

—«Փիրիսոփայութիւնը ու բարոյագիտութիւնը նոյնպէս և քաղաքացիական օրէնքները կարող են և նոյն իսկ չը պէտք է հետեւեն Աստուածային Յայտնութեան ու եկեղեցու հեղինակութեան» (§ 57)

—«Հոռովի պապը կարող է ու պէտք է հաշտուի և դործի համաձայն ժամանակակից յառաջագիտութեան, լիբերալիզմի ու քաղաքակրթութեան պահանջների հետ» (§ 80)*:

Ինչպէս արդէն նկատեցինք Պիոս IX-ը բոլոր այս գրութիւնները յայտարարում է որպէս մոլորութիւններ ու ենթարկում անաթէմայի...

Պրոֆ. Օնկենը, առաջ բերելով այդ յօդուածները մի շարք ուրիշների հետ, բացականչում է. «Այս վարդապետութեան հիման վրայ Հռովմէական եկեղեցին պետութիւն չէ պետութեան մէջ, կամ պետութիւն պետութեան դէմ, ո՛չ, այլ ինքը պետութիւնը»։ Արդարեւ, կաթօլիկ եկեղեցին իր այդ սկզբունքներով ու աշխարհահայեցողութեամբ չունի օրինակ մարդկութեան պատմութեան մէջ։ Սակայն, գուցէ, տարակուսելի է նրա հեղինակութեան իրական նշանակութիւնը։ «Իրանք լոկ թէօրեաններ են՝ զուրկ մեք օրեում որ և է զրական ազգեցողութիւնից ազգերի քաղաքական ու սօցիալական կեանքի վրայ» — թերեւս առարկեն ընթերցողները։

Ծիշտ է, կաթօլիկ եկեղեցու ձգտումները դէպի աշխարհական ու կրօնական համաշխարհային գերիշխանութիւնը, դէպի Գրիգորիոս VII-դի օրերի վերադարձը, սոսկ զառանցանքներ են, ու անիրագործելի տենչանքներ, սակայն և այնպէս «Quanta cura»-ի կամ Լեոն XIII-դի «Inscrutabili» էնցիկլիկայի (1878 թ.) հայեաքները ու Syllabus-ի պատգամները մեծաւ մասամբ, դժբախտաբար, գեռ եւս շատ հեռու են սուլթան Համիդի մեռածին օրէնքներից... Սրան պարզ ապացոյց են ո՛չ միայն ժամանակակից Սպանիան ու Իտալիան՝ կաթօլիկութեան այդ դարաւոր ապաստարանները, այլ և հանարապետական Ֆրանսիան, ազատ Շվէյցարիան, անկախ Բէլգիան, Weltimperium-ի ցնորքներով յափշտակուած Գերմանիան, և նոյն իսկ Հռովմից

*) Տե՛ս. W. Oncken էջ 374—76. ու Сеньюбосъ էջ 288—289

ովկիանոսներով անջատուած Ամերիկան... Ամենուրեք տարածուած է կաթօլիկ կղերականութիւնը, ամեն տեղ նա աչքի է ընկնում, և եթէ նա որեւէ տեղ նուազ ազդեցութիւն ունի, սակայն ոչ մի տեղ նա չէ կազմում *quantité negligible*. Ահա ինչպէս է բնորոշում Սենտրուալը կաթօլիկ եկեղեցւոյ XIX դարում աշխարհական պետութիւնների ու ժամանակակից քաղաքակրթութեան դէմ մղած կռուի հետեւնքները.

«XIX-դ դարի ընթացքում պետութիւնը խլեց կաթօլիկ եկեղեցւոյ նրա ամբողջ նիւթական կարողութիւնը. նա ոչնչացրեց մի պարտադիր դաւանութեան սկզբունքը ու սահմանեց կրօնի ազատութիւնը: Բայց չնորհիւ այն հանգամանքների, որ եկեղեցական իշխանութիւնը իրապէս կենտրոնացաւ պապի ձեռքում, որ նա վերջինս, դարձաւ, միահեծան պետ, որ բոլոր երկրների պարլամենտներում կազմակերպուեցին առանձին կաթօլիկ կուսակցութիւններ, ենթարկուած ընդհանուր կենտրոնին (իմն Հռոմին), որ սպիտակ ու սև հոգևորականութեան թիւը բազմացաւ, վերջապէս չնորհիւ նրա նիւթական հարստութեան ու ամեն կարգի կաթօլիկ ուսումնարանների բացման— եկեղեցին ձեռք բերեց այնպիսի սոցիալական ու քաղաքական ոյժ, որ այսօր անսարակոյս գերազանցում է նախկին պատճառական իշխանութիւնը»*):

Արդ, կաթօլիկ կղերականութիւնը այսօր հանդիսանում է զօրեղ մարատող նոյն աշխարհահայեցողութեան, ինչ նրան ամբողջ դարեր շարունակ անել, ոգևորել ու կեանք է տուել, կրօնական ասպարիզում նա ժխտում է խղճի ազատութիւնը, չէ ճանաչում ուրիշ դաւանութիւն բացի կաթօլիկ կրօնից. քաղաքական ու սոցիալական կեանքում նա՝ քարոզելով պապի աշխարհային իշխանութիւնը, դահերեցութիւնը ու անսխալականութիւնը, երևան է դալիս որպէս երդուեալ հակառակորդ ժամանակակից քաղաքակրթութեան ու ազգային պետութիւններին և ձգտում է ստորադրել կաթօլիկ եկեղեցւոյն քաղաքացիական օրէնսդրութիւնը, սպառնալով, հետևաբար, ներկայ սոցիալական-քաղաքական կեանքի ամբողջ կազմին ու կանոնաւոր զարգացման:

Ուլտրամոնտանիզմի նոյն իսկ այս հակիրճ նկարագիրը կը մնայ անկատար, եթէ ի նկատի չառնենք նրա մի շատ հետաքրքիր կողմը, այն է՝ ինչ միջոցներով է ձգտում ուլտրամոնտանիզմը իրագործել իր ծրագիրը, հասնել իր նպատակներին, որոնք խիստ հակասում են ժամանակակից հասարակական կազմակերպութեան հիմունքներին:

*) Сеньобостъ, էջ 302:

Այս հարցը իրօք ուշադրութեան արժանի է, որովհետեւ որչափ կաթօլիկ եկեղեցին յամառ ու անշղ հետեւել է դարերի ընթացքում իննականտիս III-ի թեոկրատիական սկզբունքներին, այնչափ նա եղել է ձկուն ու դիւրափոփոխ իր գործունէութեան միջոցների, տակաւկայի վերաբերմամբ Գործնական կեանքում կաթօլիկ եկեղեցին միշտ ընթացել է համաձայն ժամանակի պահանջներին, աշխատել է համակերպուելու կեանքի նոր ձեւերին, փնտռելով միշտ նոր պաշտաճաւոր միջոցներ, եթէ միջին դարերում կաթօլիկ կղերականութիւնը հրով և սրով էր կռւում, այսօր նա ընտրողական իրաւունքն է դարձրել իր ձեռքին զօրաւոր գէնք. եթէ այն ժամանակներում նա առւտո-դափէով էր մաքառում զիտութեան ու կրթութեան դէմ, այսօր նա նոյնը կատարում է մամուլի ու խօսքի ազատութեամբ, վերջապէս, միջնադարեան հրէշաւոր ինկվիզիցիան այսօր տեղի է տուել—*mirabile dictu!*—կրօնի ազատութեան... «Դարուս ձեռք բերած բոլոր քաղաքացիական աշխարհակալութիւնները մեր օրերում կաթօլիկ կղերականութեան ձեռքին—ասում է Վիէնայի ականաւոր պրօֆ. Իօզլը—բաղձալի միջոցներ են քաղաքականապէս կազմակերպուելու եկեղեցու կողմնակիցներին, հետեւ արձագանք տալու եկեղեցու վարդապետութեան ու հայեացքներին, և պարլամենտների միջոցով հնազանդեցնելու պետութիւնները եկեղեցու ցանկութիւններին: Գործնական քաղաքական ասպարիզում եկեղեցու թշնամին պիտի կործանուի իր սեփական ղէնքով» *),

Այսպէս է բնորոշում գրականութիւնը ու պատմութիւնը ուլտրամոնտանիզմի էութիւնը՝ նրա ոգին, նպատակները, ուղղութիւնը, գործունէութեան միջոցները:

Դառնանք այժմ իրականութեան՝ Գերմանիայի քաղաքական-սօցիալական կեանքին: Մի քանի աչքի ընկնող, ընդհանուր կուլտարական նշանակութիւն ունեցող երեոյթներ ընթացիկ հասարակական կեանքից կը պարզեն կաթօլիկ կղերականութեան զիրքը և վեարբմունքը օրուայ այրող հարցերին:

Սկսենք կրթական շրջանից: Բայց զրա մասին միւս անգամ:

Quidam.

*) Prof. pr. Friedrich Iodl, Gedanken über Reform—Katholicismus. էջ 5: